

## SAHİH'İ BUHÂRÎ'NİN İLK ŞERHİ

Salih KARACABEY\*

### ÖZET

*Hadis Edebiyatı tarihinde şerhlerin önemli bir yeri vardır. İslâm dininin iki temel kaynağından biri olan hadisleri doğru anlama zarureti, hadislerin şerh edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Böylece hadis edebiyatına yeni ve kıymetli eserler kazandırılmıştır. Bu makalede, hakkında en çok şerh yazılan sahih-i Buhârî'nin ilk şerhi üzerinde durulacaktır.*

### SUMMARY

*This article is concerned with the first explanation (Sarhs) of Sahih'i Bukharî about which there are a lot of explanations.*

Hadis ilmiyle ilgili yapılan çalışmaların ağırlık noktaları dikkate alınarak bu alandaki ilmî faaliyetler safhalara ayrılmaktadır. Bunlar tedvin, tasnif ve şerh dönemi olmak üzere üç ana başlıkta mütalaa edilebilir<sup>1</sup>. Her ne kadar, IV. asırdan önce de bazı şerh faaliyetlerine rastlanmakta ise de<sup>2</sup> üçüncü asırda tasnif edilen meşhur hadis kaynaklarına sistemli şerh çalışmaları H. IV. asırda başlamıştır.

### A- HADİSLERİ ŞERH FAALİYETİ

Şerh kelimesi arapça "Ş.R.H." fiilinden gelen bir mastardır. Anlamı, "kesmek-parçalara ayırmak" demektir. "Tıp dilinde kullanılan 'İlmu't-Teşrih' ifadesi,

\* Dr.; Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Hadis Anabilim Dalı Araşt. Görevlisi

1 Bkz. Koçyiğit, Talat, Hadis Tarihi, s. 199, 218; Yardım, Ali, Hadis, II, 99; Çakan, İ. Lütfi, Hadis Edebiyatı, s. 129.

2 Bkz. Karacabey, Salih, Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri, s. 220.

organları incelemek için cesedi kesip parçalara ayırmak manasındır"<sup>3</sup>. Şerh kelimesi bu anlamıyla bazı hadislerde de geçmektedir<sup>4</sup>. Cismanî olmayan şeyler için manevi bakımdan genişletmek ve açmak anlamına da şerh kelimesi kullanılmaktadır<sup>5</sup>. Bu kelime, bazı hadislerde de gönlün ilâhi bir nur ile genişletilmesi, "Allah tarafından verilen bir suhûlet"<sup>6</sup>, özellikle 'fehmi ve keşf' karşılığı olarak rivayet edilmektedir<sup>7</sup>. Arap dili ve edebiyatındaki bilgi ve dirayeti ile de devrinin önde gelenleri arasında sayılan Hattâbî, bu kelimeyi şöyle açıklar: "Şerh kelimesi lugatte yaymamak, genişletmek anlamına gelir. Bir işi yapmak için gönlün açılması bu manadadır<sup>8</sup>. Yukarıda zikredilen anlamlar, şerh kelimesinin ıstılahta kullanılan manasının temelini teşkil ederler. "Bir meseleyi şerh etmek tabiri; kapalı ve anlaşılması zor bir ifadeyi, muhatabın anlayacağı şekilde açıklama, lafızların herkesin kolaylıkla anlayamayacağı gizli manalarını teşf edip açığa çıkarma eylemi için kullanılır."<sup>9</sup> Bu sebeple hadislerin açıklanması için kullanılan "Şerh" kelimesi ile, Kur'ân'ın izahı ile ilgili "Tefsir" kelimelerinin yapılan işin neticesi itibarıyla aralarında anlam birliği söz konusudur<sup>10</sup>.

Hadislerin şerh edilmesine dil<sup>11</sup> ve muhtevaları<sup>12</sup> gereği ihtiyaç hissedilmiştir. Özellikle Arap olmayan, dil ve kültürleri farklı milletlerin müslüman olmaları bu ihtiyacı daha da arttırmıştır. Siyasî ve Sosyal gelişmeler ile coğrafi sınırların hızla genişlemesi, hadislerin açıklanmasına yönelik şerh çalışmalarının, tasnif devrinin önemli eserlerinden de önce yapılmaya başlanmasına zemin hazırlamıştır<sup>13</sup>.

Ancak hadis edebiyatı tarihinde "hadislerin şerh edildiği dönem" deyince kastedilen mana, bugün elde bulunan hadis rivayet kitapları üzerine yapılmış şerhlerdir. Dolayısıyla hadis şerh edebiyatının başlangıcını bu esasa göre tespit eğilimi hakimdir. Kütûb-i Sitte adıyla meşhur ve İslâm dünyasında en çok müraعات edilen hadis kitaplarının günümüze ulaştığı bilinen ilk şerhleri:

3 Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, s. 325; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, II, 497.

4 Bkz. Müslim, İman, H. 260, 264.

5 Bkz. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Kamus, II, 692.

6 Ragıp, Müfredat, s. 258.

7 Bkz. Buhârî, Zekat, B. 1; Müslim, İman, B. 32; Ebû Davud, Zekat, B. 1; Bkz. Tirmizî, İman, B1; Nesâî, Zekat, B. 1; Ahmed Müsned, II, 529.

8 Hattâbî, Meâlim, III, 81.

9 Bkz. Hattâbî, Meâlim, III, 81; Râgıp, age, s. 258; İbn Mahzur, age, II, 497; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, II, 171.

10 Karacabey, age, s. 210.

11 Karacabey, age, s. 211.

12 Karacabey, age, s. 214.

13 Karacabey, age, s. 221.

Buhârî (ö. 256/869)'nin Sahihî'ne, Ebû Süleyman el-Hattâbî (ö. 388/998)'nin yazdığı "İ'lâmü'l-Hadîs fî Şerh'i Sahîh'i'l-Buhârî" isimli şerhi<sup>14</sup>, Müslim, (ö. 261/874)'in Sahihî'ne "el-Mu'lim bi Fevâidi'l-Müslim" adıyla, Mâzerî, (ö. 536/1141)'nin şerhi<sup>15</sup>. Ebû Davud (ö. 275/888)'un Süneni'ne yine Hattâbî'nin Meâlimü's-Sünen isimli şerhi<sup>16</sup>, Tirmizî (ö. 279/892)'nin Süneni'ne "Ârızatu'l-Ah-vezî" fî Şerh't-Tirmizî" adıyla, Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148)'nin yazdığı şerh<sup>17</sup>, Nesâî (ö. 303/915)'nin Süneni'ne, Suyûtî (ö. 911/1505)'nin yazdığı "Zehru'r-Rubâ ale'l-Müctebâ" isimli şerh<sup>18</sup>, İbn Mace (ö. 273/886)'nin Süneni'ne, "el-İlâm bi Süneti aleyhi's-Selâm" isimli, Alaeddin Moğoltay (ö. 762/1361)'m şerhidir<sup>19</sup>.

İhtiyaca binaen hadis şerhi ile ilgili bazı çalışmalar daha önce yapılmakla birlikte, yukarıda da görüldüğü gibi günümüze ulaşabilen ilk şerh Ebû Süleyman el-Hattâbî'nin, Buhârî'nin Sahihî ve ve Ebû Davud'un Sünenine yazdığı şerhlerdir. O da Ebû Davud'un Sünenini Buhârî'nin Sahihinden önce şerhetmiştir<sup>20</sup>. Buna göre bugünkü anlamıyla üzerinde şerh çalışması yapılan ilk eser Ebû Davud'un sünenidir.

## B- SAHİHİ BUHÂRÎ'NİN İLK ŞERHİ HANGİSİDİR?

Hadis kitapları içerisinde çeşitli yönlerden üzerinde en çok çalışma yapılan eser Buhârî'nin Sahihidir. Üstelik bu çalışmalardan örneğin Müstahreçler şerhlerden de öncedir<sup>21</sup>.

Buhârî'nin sahihi'nin ilk şerhi hakkında iki ayrı görüş öne sürülmektedir.

1- Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattab el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998)'nin "İ'lâmü'l-Hadîs fî Şerhi Sahîh'i'l-Buhârî" isimli eseri<sup>22</sup>.

2- Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshak el-Kerâbî-sî en-Nisâbü'rî (ö. 378/988)'nin "Şerhu'l-Câmi'is-Sahîh Li'l-Buhârî" isimli eseri<sup>23</sup>. Bu iki eserden hangisinin Sahih'in ilk şerhi olabileceği hususunda mevcut bilgileri tahlil etmek gerekir:

14 Bkz. Kâtip Çelebi, Keşf, I, 454; Kâmil Miras, Tecrid, Terceme ve Şerhi, XII, 90; Sezgin Fuat, GAS, I, 118.

15 Kâtip Çelebi, age, I, 557; Sezgin, GAS, I, 136.

16 Sezgin, GAS, I, 150.

17 Katip Çelebi, age, I, 559; Sezgin, GAS, I, 155.

18 Sezgin, GAS, I, 168.

19 Sezgin, GAS, I, 148.

20 Hattâbî, İ'lâm, 1, 2; II, 809.

21 Bkz. Zehebî, Tezkire, 864; Suyûtî, Tedrîb, I, 111; Kettânî, Risale, s. 29.

22 İlk şerh olduğu konusunda bkz. Kamil Miras, Tecrid, XII, 90; Karacabey, age, s. 363.

23 Sandıkçı, S. Kemal, Sahih'i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, s. 23, 158.

a) Hattâbî ve İ'lâmu'l-Hadis fî Şerhi Sahîh'l-Buhârî isimli Eseri:

Hattâbî'nin bu şerhi'nin önemini daha iyi anlayabilmek için, onun hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olur. Hattâbî, Afganistan'ın başkenti Kabil yakınındaki Bust kentinde 319/931 yılında doğdu. İlk öğretimini doğduğu kentte yaptıktan sonra Nisabur, Bağdat, Basra ve Mekke gibi ilim merkezlerinde başta Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere fıkıh, tefsir ve akâid öğrenimi gördü. Mekke'de Ebû Saîd İbnü'l-Arabî (ö. 340/951)<sup>24</sup>, Bağdat'ta Ebû Ali es-Saffâr (ö. 341/952)<sup>25</sup> ve Ebû Amr İbnü's-Semmâk (ö. 344/955)<sup>26</sup>, Basra'da Ebu Bekir İbn Dâsse (ö. 346/957)<sup>27</sup>, yine Bağdat'ta Ebû Bekir en-Neccâd (ö. 348/959)<sup>28</sup> gibi önde gelen muhaddislerden hadis öğrendi<sup>29</sup>. Öğrenim hayatını tamamlayıp 350/961'li yıllarda Nisabur'a dönen Hattâbî 359/969 yılına kadar orada kaldı<sup>30</sup>.

Nisabur'da aralarında Hakim Nisâbûrî'nin de bulunduğu pekçok öğrenciye ders verirken, başta ğarîbü'l-hadis'i olmak üzere bazı eserlerini de kaleme aldı<sup>31</sup>. Nisaburdan Buhara'ya<sup>32</sup>, oradan da Belh şehrine geçti<sup>33</sup>. Daha sonra ilmî faaliyetlerine bölgenin diğer büyük şehirlerinde devam etti.

Hadis ilminde "hafız" fıkhıta "müctehit", Arap Dili ve Edebiyatında devrinin önde gelenlerinden olup, ilmî seviye bakımından Ebû Ubeyd Kasım b. Selâm (ö. 224/838)<sup>34</sup>la kıyaslanan<sup>35</sup> Hattâbî, hiçbir resmî görev üstlenmeyip geçimini ticaret yaparak sağladı<sup>36</sup> ve sürekli ilimle meşgul oldu. Hayatının son yıllarında doğduğu Bust kendine döndü ve 16 Rebiulahir 388/998 yılında burada vefat etti<sup>37</sup>.

Hattâbî'nin, hadis başta olmak üzere, fıkıh ve kelâm gibi diğer dinî ilimlerde de pekçok eseri vardır<sup>38</sup>. Bu eserlerden Buhârî şerhi üzerinde kısaca durulur:

24 Hayatı için bkz. Zehebî, Tezkire, III, 852-853; Lisan, I, 308-9.

25 Bkz. Hatîb, Tarih, VI, 302-304.

26 Bkz. Zehebî, Siyer, XV, 444-445.

27 Bkz. Zehebî, age, XV, 538-539.

28 Bkz. Hatîb, Tarih, IV, 189-192.

29 Bkz. Yakut, M. Übedâ, IV, 252-253; İbn Hallikan, Vefeyat, II, 214; Zehebî, Tezkir III, 1019; Suyûtî, Tabakat, s. 404.

30 Sem'ânî, Ensâb, II, 380.

31 Karacabey, age, 32.

32 Hattâbî, Ğarîb, I, 51.

33 Hattâbî, İ'lâm, I, 2.

34 Ğarîbü'l-Hadiste Hattâbî'nin en çok istifade ettiği alimlerdendir.

35 Seâlibî, Yetîme, IV, 383.

36 Yakut, M. Übedâ, IV, 250.

37 Subkî, Tabakat, III, 282.

38 Eserlerine toplu olarak bkz. Karacabey, age, s. 72-81.

İ'lâmu'l-Hadîs fî Şerh'i Sahîhî'l-Buhârî adlı eseri değişik isimler altında zikredilmektedir<sup>39</sup>. Hattâbî bu eseri Ğaribü'l-Hadis ve Ebû Davud şerhi olan Meâlimü's-Sünenen sonra yazmıştır. Buhârî'nin sahîhî'ni şerh gerekçesini ve bu konudaki düşüncesini özetle kendisinden dinleyelim.

"Belh şehrinde, Süleyman b. Eş'as'ın kitabına yazdığım Meâlimü's-Sünen kitabını imlâ ettirmeyi tamamladığım zaman bir grup alim dostlarım, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin Câmiu's-Sahîh isimli kitabını şerh etmemi, müşkül ifadeleri tefsir ve anlamı kapalı olanları açıklamamı istediler. İnsanların bu eserden istifade edebilmeleri için şerh edilmesine şiddetle ihtiyaç olduğunu belirttiler. Bu isteği yerine getirme konusunda bir müddet düşündüm. Çünkü bu eser daha önce şerh ettiğim Ebû Davut'un eserinde yer almayan bir çok değişik ilimle ilgili hadisleri de ihtiva etmektedir. Buhârî'nin bu eseri telif etmesinin maksadı, hemen her konuda Hz. Peygamber'den sahîh olarak rivayet edilen hadisleri toplamak olduğundan, kendisine göre Kur'ân tefsiri, tevhid ve sıfat, nübüvvetin delilleri, vahyin başlangıcı, megazî, kıyamet, cennet ve cehennem, zühd, fıkıh, ahkâm, sünen, adab gibi dînî sahaya giren diğer hususlardaki sahîh hadisleri topladı. Ayrıca bu eser dînî meseleler için bir kaynak ilmî konularda da bir hazine durumundadır. Buhârî'nin kendisi ise hadis tenkidindeki dikkati ve hadislerin sıhhati konusunda titiz davranması dolayısıyla, sahîh hadis'in tesbitinde ümmetin müracaat ettiği hakem durumundadır."

İşin ehemmiyetini bu şekilde anlatan Hattâbî, bütün bunları düşünerek Buhârî'nin sahîhini şerh hususunda bir müddet tereddüt etmiş ancak uzunca bir mütalaadan sonra karar verebilmişti. Karar vermesinde etkili olan düşünceyi de kısaca şöyle özetlemek mümkündür: "... Sonra zaman içinde ilmin kayboluşunu ve cehaletin ortaya çıkışını, bidatçıların çoğalıp kitap ve sünnetten nasıl yüz çevirdiklerini düşündüm. Onların, hadislerin manasını araştırmaya bir tarafa bırakarak hadisten uzaklaştıklarını ve hadis âlimlerini itham ettiklerini gördüm. Onlar, Buhârî'nin eserinde kaydedip sened ve nakil bakımından da sahîh dediği, müteşabih konularına giren hadisleri alıyor, bu konuda fazla bilgisi bulunmayan hadis ravilerine çeşitli sorular yöneliyorlar. Onların bu konuları bilmedikleri ortaya çıkınca da, durumu hadis âlimlerini kötölemek için ellerine tutanak yapıyorlar. Sadece ilimde belli bir derinliğe sahip olanların bilebileceği bu konulardan dolayı bütün hadis âlimlerine çirkin isim ve lakaplar yakıştırıyorlar. İşte bu, benden istenen şerhi yazmamın sebebi oldu. Doğru yolda olanlar için bir delil, bâtıla sapan bidatçılara karşı bir huccet olsun diye idrak ve bilgim ölçüsünde, bu kitaptaki hadislerin manalarını açıklamayı ve müşkülünü tefsir etmeyi dînî bir görev telakkî ettim"<sup>40</sup>.

39 Bkz. Suûdî, İ'lâmu'l-Hadis'e yazdığı mukaddime, s. 44.

40 Bkz. Hattâbî, İ'lâm, 1, 2-3.

Bu makalenin amacı ve kapsamı farklı olduğundan burada Buhârî şerhinin geniş tanıtımını yapmayı düşünmüyoruz. Ancak şu kadarını belirtelim ki Hattâbî, önceki iki eseri ile bu çalışmasını birçok yönden bir bütünlük içerisinde telakki etmek suretiyle kısa tutmaya özen göstermiştir. Bunun da ötesinde, kendi şerhinde geniş açıklama yapmadığı bazı hususlar için, Ebû Ubeyd Kasım b. Selam ile İbn Kuteybe'nin ğarîbü'l-hadislerini tavsiye ederek kısa geçmiştir. Bu durum birkaç yönden önemlidir:

a- Hattâbî, hakkında çalışma yapacağı konuyla ilgili bir ön araştırma yapmakta ve kendisinden önce yapılmış olan benzer çalışmalardan istifade etmektedir.

b- İstifade ettiği çalışmaların durumu ne olursa olsun onu gizlemek gibi bir adeti yoktur.

c- Ayrıca kendisinden görüş aldığı kaynakların, tanıtımını yapmakta kendi çalışmasına benzeyen kaynakların tespit edebildiklerini tanıtmaktadır. Nitekim, Ğarîbü'l-Hadis isimli eserinin mukaddimesinde bu durum açık bir şekilde gözükmektedir<sup>41</sup>. Burdan şunu anlamak mümkündür: Hattâbî, 359 yılına kadar Nisabur'da bulunmasına rağmen orada bulunduğu yaklaşık dokuz sene içerisinde orada bir Buhârî şerhi yazıldığına şahit olmamıştır. Diğer eserlerindeki tavrı dikkate alındığında şayet böyle bir çalışmayı görse ya da haberdar olsa idi mutlaka bilgi vermesi gerekirdi düşüncesi hakim olmaktadır.

#### **b- Kerabisi'nin Şerhu'l-Cami'i's-Sahih Adlı Eseri:**

Ebu Ahmed Muhammed b. Muhammed el-Kerâbisî en-Nisâbü'rî'nin ana hatlarıyla hayatına bakılırsa, kendisi aslen Nisabur'lu olup 285/898 yılında doğdu<sup>42</sup>. Yirmi yaşına kadar öğrenimini bu şehirde sürdürdükten sonra Hadis öğrenmeye karar verip, Bağdat, Basra, Kufe, Halep, Dimesk ve Mekke gibi ilim merkezlerinde hadis okudu<sup>43</sup>. Hocaları arasında İbn Huzeyme (ö. 311/924), Bâğendî (ö. 312/925), Serrâc (ö. 313/926) ve Bağavî gibi büyük hadis alimleri vardır<sup>44</sup>.

333/944 yılında başladığı kadılık görevini Şas ve Tus gibi şehirlerde ifâ ettikten sonra 345/956 yılında bu görevinden ayrılıp Nisabur şehrine geri döndü. Bundan sonraki hayatını mescidi ile evi arasında geçirip talebe yetiştirdi ve eserlerini yazdı. Bu şehirdeki en meşhur talebesi Hattâbî'den de ders almış olan Hakim Nisabûrî'dir. 376/986 yılında gözlerini kaybetti. 378/988 yılında da bu şehirde vefat etti<sup>45</sup>.

41 Bkz. Hattâbî, Ğarîb, I, 47-51.

42 Kehhale, Mucem, XI, 180.

43 Safedî, el-Vâfi, I, 115; İbnu'l-Cevzî, Muntazam, VII, 146.

44 Zehebi, Siyer, XVI, 370.

45 Aynı eser, XVI, 371-372.

Buhârî şerhi olduğu ileri sürülen eserinin dışında, Kitabu'l-İlel, el-Muharrac alâ kitâbî'l-Müzenî, Kitâbu's, Şurûl, eş-Şuyûh ve'l-Ebvâb, Kitâbu'l-Kunâ veya Kitabu'l-Esmâ ve'l-Kunâ isimli eserlerinin varlığı belirtilmektedir<sup>45a</sup>.

Şerhu'l-Câmî'i's-Sahîh adıyla kaydedilen esere gelince bunun Zehebî'nin; "Sannafa alâ Kitâbî's-Seyhayn ve alâ Câmî'î Ebî İsa"<sup>46</sup> (Buhârî, Müslim ve Ebû İsa'nın eserleriyle ilgili kitap yazdı) veya "Sannafa alâ Kitâbî's-Sahîhayn ve alâ Câmî'î-Tirmizî"<sup>47</sup> ismiyle zikrettiği eserden hareketle tespit edildiği ortaya çıkmaktadır. Aynı eser hakkında Safedî ve İbn Tağriberdî "Sannafa alâ Kitâbcı'l-Buhârî ve Müslim ve alâ Câmî'î't-Tirmizî" demekte<sup>48</sup>, İbnu'l-İmad ise Zehebî'nin "İber" isimli eserindeki ifadeyi aynen almaktadır<sup>49</sup>. Öyle anlaşılıyor ki Bağdatlı İsmail Paşa ise Kerabisî'nin eserlerini sayarken yukarıda belirtilen "Sannafa" ifadesini "Şerh" diye değiştirip cümleyi şu hale getirmiştir; "Şerhu Câmî'î's-Sahîh Li'l-Buhârî, Şerhu Sahîh'î Müslim, Şerhu Câmî'î't-Tirmizî"<sup>50</sup>. İsmail Paşa'nın bu ifadesi Kehhale'nin eserinde sadece Buhârî'ye harsedilip "Şerhu'l-Câmî'î's-Sahîh li'l-Buhârî" şeklinde yer almaktadır<sup>51</sup>. Kronolojik sıra takip edilince eser hakkındaki karşılaşılan bilgiler bunlardır. Kaynaklarda, eserin mahiyeti hakkında ipucu verebilecek bilgilere de maalesef rastlanamamaktadır.

Bu şekilde Kütüb-i Sitte'nin üç temel eserine yapılan bir şerhin günümüze ulaştığı bilinmemektedir. Nitekim aynı zâtın bugüne ulaşan başka eserleri vardır. Zehebî'nin "Sannafa" ifadesiyle kaydedip İsmail Paşa'ya kadar da aynı ifade ile devam eden eser, gerçekten şerh midir ki İsmail Paşa yukarıdaki kaynaklardan aldığı anlaşılana esere "Şerh" adını vermiştir. Kehhale ise bunlardan sadece Buhârî'ninkinin adını almıştır.

1- Özellikle Zehebî'nin ve kaynağı'nın Zehebî olduğu anlaşılana İbnu'l-İmâd'ın müstakil olarak "Sannafa" ifadesini genellikle Müstahreçler için kullandıkları görülmektedir. Örneğin,

Ebu Ahmed, Muhammed b. Ahmed, b. Hüseyin b. Kasım el-Ğıtrifî (ö. 377/987)'ye ait "el-Mustahreç alâ Sahîh'l-Buhârî" adıyla zikredilen<sup>52</sup> eserin Zehebî'deki ifadesi "Sannafa alâ Sahîlu'l-Buhârî'dir"<sup>53</sup>.

İbn Mencûye, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Mencûye el-Yezdî el-İsbahânî, (ö. 428/1037)'nin Sahîhayn üzerine "Müstahreç"i

45a Zehebî, İber, II, 153; Safedî, Vâfi, I, 115; İbn Tağriberdî, IV, 154; İbnu'l-İmad, III, 93; Zirikli, Alam, VII, 244; İbn Hayr, Fehrese, s. 214; Kehhale, Mucem, XI, 180; Sezgin GAS, I, 204.

46 Zehebî, Tezkire, III, 977; Siyer, XVI, 372; Suyûtî, 388.

47 Zehebî, İber, II, 153.

48 Safedî, Vâfi, I, 115; İbn Tağriberdî, IV, 154.

49 İbnu'l-İmad, age, III, 93.

50 İsmail Paşa, Hediye, II, 50-51.

51 Kehhale, Mucem, XI, 180.

52 Sandıkçı, age, s. 118.

53 Zehebî, Tezkire, III, 972; İbnu'l-İmad, III, 90.

bilinmektedir<sup>54</sup>. Bu âlimin eseri hakkında da Zehebî'nin kullandığı ifade aynen Kerâbisî de olduğu gibi "Sannafa ale's-Sahîhayn ve alâ Câmî'î't-Tirmizî'dir<sup>55</sup>. İbnu'l-İmad ise "Sannafa ale's-Sahîhayn ve Câmî'î't-Tirmizî ve Sünen'i Ebû Dâvud" demektedir<sup>56</sup>.

Yine "Mustahraç" müellifi Ebû Ali, Hüseyin b. Muhammed b. Mâsercisî (ö. 365/976)<sup>57</sup>,nin bu eseri hakkında Zehebî, tezkiresinde "Harraca alâ Sahîhî'l-Buhârî" derken<sup>58</sup>, el-Iber isimli eserinde, "ve Sannafa kitaben ale'l-Buhârî" demektedir<sup>59</sup>. Bu ifade "Sannafa'nın "Müstareç" için kullanıldığını daha açık göstermektedir. Bütün bunlar Sannafa'nın "Mustahreç"ler için kullanıldığını teyit etmektedir.

2- Aynı düşünce istikametinde tersinden hareketle Zehebî'nin "Şerh" olduğu bilinen eserler hakkında kullandığı ifade ve isimlendirmeye bakılabilir.

Hattâbî'nin, Ebû Davud'un Sünen'ine yazdığı şerhi bilen Zehebî, Hattâbî'yi "eş-Şârihu li Kitabi Ebî Davud" diye tanıtır yazdığı eser için de "Şereha's-Sünen" ifadesini kullanmıştır<sup>60</sup>.

Ebu'l-Kasım el-Mühelleb b. Ebî Sufra el-Endelüsî (ö. 435/1044)'nin Buhârî şerhinden<sup>61</sup> bahsederken Zehebî, "Şereha Sahîha'l-Buhârî" demektedir, İbnu'l-İmad'da aynı ifadeyi kullanmaktadır<sup>62</sup>.

Kezâ, İbn Battal (449/1057)'in Buhârî şerhi<sup>63</sup> hakkında Zehebî İbn Battal için "Şârihu Sahîhî'l-Buhârî"<sup>64</sup> ya da "Müellifi Şerhu'l-Buhârî"<sup>65</sup> ifadelerini kullanarak şerh ifadesini tasrih etmektedir. Diğer şerhler için de bu şekilde açıklayıcı ifade kullandığı görülmektedir<sup>66</sup>.

Bu durumda Zehebî'nin mutlak olarak kullandığı "Sannafa" ifadesinin "şerh" anlamına gelmediği açıkça anlaşılmaktadır.

3- Kerâbisî'nin bu eserini Buhârî şerhi olarak anlamak gerekseydi aynı ifadeye yer alan Müslim ve Tirmizî'nin eserlerini de şerh ettiğini kabul etmek gerekirdi. Halbuki diğer kaynaklardaki mevcut bilgiler şimdilik buna imkân vermemektedir.

54 Sandıkçı, age, s. 119.

55 Zehebî, Tezkire, III, 1086.

56 İbnu'l-İmad, III, 233.

57 Sandıkçı, age, s. 117.

58 Bkz. Zehebî, Tezkire, III, 955.

59 Zehebî, Iber, III, 121.

60 Zehebî, Siyer, XVII, 25.

61 Sandıkçı, age, s. 25.

62 Zehebî, Iber, III, 272; İbnu'l-İmad, III, 255.

63 Sandıkçı, age, s. 25.

64 Zehebî, Siyer, XVIII, 47.

65 Zehebî, Iber, II, 294; İbnu'l-İmad, III, 283.

66 Zehebî, Iber, II, 349; Tezkire, III, 1279; İbnu'l-İmad, III, 375.



## SONUÇ

Kerâbisî'nin hayatında da belirtildiği gibi; o, 345/956 yılında Nisâbur'a gelmiş telif hayatına bu tarihten sonra başlamış ve hayatının sonuna kadar da Nisaburdan ayrılmamıştır.

Aynı tarihlerde, Nisaburda uzun sayılabilecek bir süre kalan bu iki alimin tanışmış olmaları ihtimali vardır. En azından, ortak yanları olan talebeleri vasıtasıyla birbirinden haberdar olduklarına kesin gözüyle bakılabilir. Birbirlerine ne ölçüde yakın oldukları tesbit edilemese de yapılmış bitmiş çalışmalarını bilmeleri gerektiğini düşünmek normaldir. Böyle bir çalışmayı gördüğü ya da bildiği halde hakkında söz etmemesi Hattâbî'nin adetine aykırıdır. Eserin adı ve hakkında yapılan tespitler de dikkate alınırsa Kerâbisî'nin eserinin şerh olmama ihtimali çok yüksek gözükmektedir. Şerh olsa bile Hattâbî'nin eserinde önce olduğunu tespitte yarayacak hiçbir karine elde edilememektedir.

## BİBLİYOGRAFYA

- AHMED b. Hanbel, (öl. 241/855), el-Müsned, (I-IV)-(Muntahabu Kenzu'l-Ummal ile beraber), 5. bs. el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1985.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, (ö. 256/869), Sahîhu'l-Buhârî, (I-VIII), el-Mektebetü'l-İslâmî, İst. 1979.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Süreleri, M.Ü. Yay., İst. 1985.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, (ö. 275/888), Sünen, (I-V)-Çağrı Yay., İst. 1981.
- HATÎB, el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), Târîhu Bağdad, (I-XIV)-Daru'l-Kitabr'l-Arabî, Beyrut, ts.
- HATTÂBÎ- Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb, (ö. 388/998) Ğâribu'l-Hadis, (I-III), Thk. Abdulkерim İbrahim el-Acbâvî, Nşr. Câmiatü Ümmü'l-Kura, Dimeşk, 1982-1983,  
- Meâlimü's-sünen, Münzirî'nin Muhtasarı Sünen'i Ebî Davud ve İbnü'l-Kayyim'in Tehzîb'i ile beraber, (I-VIII), Dâru'l-Marife, Beyrut, 1980.  
- l'lâmu'l-Hâdis fi Şerh'i Sahîhi'l-Buhârî, (I-II), Thk. Muhammed b. Sa'd, b. Abdirrahman es-Suûdî, Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1984. Basılmadı.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, (ö. 597/1201), el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, Dâratü'l-Meârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1397.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), Lisânu'l-Mizan, (I-VII), 3. bs. Beyrut, 1986.
- İBN HALLIKAN, Ebu'l-Abbas, Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282), Vefeyâtu'l-Âyân ve Enbâu Ebnâ'z-Zaman (I-VIII), thk. Dr. İhsan Abbas, Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1972.

- İBN HAYR, Muhammed b. Ömer el-İşbîlî (ö. 575/1179), Fehrese mâ Ravâhu an Şuyûhîhi mine'd-Devânîni'l-İlmi ve Envâi'l-Meârif, Beyrut, ts.
- İBNU'L-İMAD, Ebu'l-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1089/1678), Şezerâtu'z-Zehb ve Ahbâru men Zeheb, (I-VIII), Beyrut, ts.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükrem, Lisânul-Arab, (I-XV), Beyrut, ts.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Yusuf b. Tağrıberdî el-Atabekî (ö. 874/1470) en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki'l-Mısr ve'l-Kahire, (I-XVI) Kahire, 1972.
- İSMÂİL PAŞA (BAĞDATLI), (ö. 1339/1920) Hediyetü'l-Ârifin, tsh, Kilisli Rifat Bilge, (I-II), 1951-55.
- KARACABEY, Salih, Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu, U.Ü. Sos. Bil. Ens. Bursa, 1990, Basılmamış Doktora Tezi.
- KATİP ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdillâh, (ö. 1067/1657) (I-II) Keşf el-Zünun, tsh. Kilisli Rifat Bilge, İst. 1971.
- KEHHALE, Ömer Rızâ, Mucemü'l-Müellifin, Teracimi Musannıfı Kütübî'l-Arabiyye, (I-XV) Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut, 1957.
- KETTANÎ, Muhammed b. Cafer, (ö. 1345/1926), er-Risaletü'l-Müstatrafe li Beyânî Meşhûri Kütübî's-Sünneti'l-Müşşerreffe, Nşr. Dâru Kahraman, İst. 1985.
- KOÇYİĞİT, Prof. Dr. Talat, Hadis Tarihi, A.Ü.İ.F. Yay., Ank., 1977.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac (ö. 261/874) Sahih'i Müslim (I-V) thk. M. Fuad Abdülbâki, Beyrut, 1954.
- NESA'İ, Ebu Abdurrahman, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915) Süneü'n-Nesâi, Suyûfî Şerhi ile birlikte (I-VIII) Beyrut, 1954.
- RAGİB, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 502/1108) El Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Daru'l-Marife, Beyrut, ts.
- SAFEDÎ, Selahattin b. Halil (ö. 764/1363), Kitabu'l-Vâfi bi'l-Vefayet, Wiesbaden 1962.
- SANDIKÇI, Doç. Dr. Kemal, Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, D.İ.B. Yay., Ank. 1991.
- SEALİBÎ, Ebu Mansur (ö. 430/1038), Yetimetü'd-Dehr (I-V) thk. Dr. Müfid Muhammed, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- SEMANÎ, Ebu Sâid Abdülkerim b. Muhammed (ö. 562/1166) el-Ensab (I-V) Daru'l-Cinan, Beyrut, 1988.
- SEZGİN, Fuad, Gensichte Des Arabischen Seriftums (I-VIII) Leiden, E.J. Brill, 1967.
- SUBKÎ, Ebu Nasr Abdurrahman b. Ali (ö. 771/1369), Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kübra (I-X) thk. Mahmud Muhammed et-Tenehi, Abdulfettah Muh., el-Hulv. Matbaatu İsa el-Elbani, 1965.

- SUYUTÎ, Abdurrahman b. Ebi Bekir (ö. 911/1505)  
- Tabakâtu'l-Huffaz, Beyrut, 1983.  
- Tedribu'r-Râvî fî Şerhi takribî'n-Nevevi, I-II. thk. Abdulvehhab Abdullatif, 2. bs. el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, 1972.
- TAHİR, Ahmed, ez-Zâvî, Kamusu'l-Muhît (I-IV) Kahire, 1970.
- YAKUT, Ebu Abdillâh el-HAMEVÎ (ö. 626/1228) Mucemü'l-Üdeba (I-XX), Beyrut, ts.
- ZEBİDÎ, Ebu'l-Feyz, Seyyid Muhammed, Tacu'l-Arus, (I-X), Mısır, 1306.
- ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347)  
- Tezkiratü'l-Huffaz, (I-IV) Beyrut, 1956.  
- Siyeri Âlami'n-Nübela, (I-XXV), thk. Şuayb el-Arnâvut ve Muhammed Nuyam el-Arksûsî, Beyrut, 1983.  
- el-İber fi haberi men Gaber (I-IV) thk. Ebu Hacı Muhammed Said Zâ'lul Beyrut, 1985.
- ZEMAŞERÎ, Muhammed b. Ömer (ö. 583/ ), Esâsu'l-Belâğa, Daru's-Sâdır, Beyrut, 1965.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin, el-Âlâm Kamusu Terâcimi Li eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisa mine'l-Arab ve'l-Müstağrabîn, (I-X) Beyrut, 1969.